

Összefoglaló a „Bérház Színház” projektről, mely 2014 augusztusa és 2015 decembere között valósult meg a Norvég Civil Támogatási Alap segítségével

Elsődleges céljaink a tehetséggondozás és a gyerekek sikerélményekhez juttatása voltak. Megvalósultak a saját lakókörnyezetükben zajló színházi előadások, melyek végül iskolai eredményeik javulását, (reméljük) demokratikus értékrendjük és identitástudatuk fejlődését is eredményezte. A projekt több, egymáshoz kapcsolódó tevékenységi körből állt, melyek során kitágítottuk, elemeztük majd összefoglaltuk a gyerekek színházi munkájával kapcsolatos, azt segítő illetve hátráltató információkat. Ennek segítségével, a pályázat keretei között lehetőségünk nyílt arra, hogy a családoknak komplex segítséget nyújtsunk. Ezzel bizalmi viszonyba kerültünk velük, bevontuk őket, a színházi munkába, aktívan vettek részt az események alakulásában és a számukra eleinte ismeretlen ezért érthetetlennek vélt közvetlen és közvetett céljaink elérésében.

A színházi (tehetséggondozó) munka

A művészeti munka, az új előadások létrehozása és bemutatása tette ki a projekt, jelentős hányadát. A program előzménye, az a színházi munka volt, ami a gyerekcsoportban megindult kialakult az önálló társulat, tagjai többségükben cigánygyerekek és felnőttek voltak. A társulat cigány népmeséket (zenét, dalokat, táncokat is beépítve) kívánt színpadra állítani és egyre több néző előtt bemutatni. A NCTA támogatása az anyagi feltételeket biztosította projektünk megvalósításához. Célunk a társulat bővítése, fejlesztése, új előadás színpadra állítása volt, melynek szakmai háttérét az alapítványunk által fenntartott iskola művész-tanárai és a velük együtt működő alternatív színházak és társulatok biztosították. A próbákon és az előadásokon a gyerekek új környezetbe kerültek, képző és iparművészeti műhelyekben (GYIK Műhely), műszakilag is felszerelt színházi terekben (MŰSZI, Sanyi és Aranka Színház) szerezhettek gyakorlatot. Az új előadás, amit a gyerekszereplők mutattak be a „Kígyóbőr” című mesejáték volt. A színész tanárok és alternatív színházi művészek pedig, a „Nem látlak” és az „Atyai szózat” című darabokat állították színpadra. A projekt során a színházakban bemutatott darabokat, a jó idő beálltával, bérházak udvarára vittük el.

Tapasztalatok a terepen

A külső előadások megszervezése azonban sokkal több nehézségbe ütközött, mint ahogyan a projekt tervezésekor gondoltuk. A gyerektársulat tagjainak lakóházaiban (a Budapest IX. kerületi Gát utcában), jelenleg négyszer annyi ember él, mint a tervezés idején 2013-ban. Ezzel arányosan megszorodott a drogosok, alkoholisták és jövő-menő ismeretlenek száma is, rendszeressé váltak az ordibálások, többször dobtak ki (egyes lakók) az udvarokra, kisebb nagyobb tárgyakat, üvegeket. A szülők végül úgy döntöttek, hogy saját házaik udvarán nem játszhatunk, ezért azokat a felújított, konszolidált házak udvaraiban tartottuk. Ezekben a házakban azonban olyan mértékű volt a lakosságcsere, hogy csak a földszinti sötétebb lakásokban maradtak cigány családok, ők is azért, mert

háztakarítói és házgondnoki munkákat kaptak/vállaltak. A felújított lakásokat privatizálták, így nézőink többsége, nem a tervek szerinti régi (hátrányos helyzetű) lakók voltak. Tőlük, a házak felújítása után, különböző trükkökkel lemondatták a bérleti jogukról. A leghatásosabb módszer az volt, hogy kis összegű (1-2 M Ft) pénzbeli megváltást kaptak az önkormányzattól. Ekkora összegből, csak eldugott kis falvakban tudtak házat venni, ahol jobbak lettek a lakhatási körülményeik, de természetesen, munkát nem találtak. A csalódottak közül kerültek vissza többen Budapestre, rokonokhoz és barátokhoz, a bontásra ítélt hulló vakolatú, lyukas tetejű, többek között a Gát utcai bérházakba.

Tapasztalatok szervezeti szinten

Komoly kihívást jelentett, hogy a futamidő első hónapjaiban még zajlott egy 5 évvel korábbi pályázatunk dokumentumainak KEHI vizsgálata. Ezzel egy időben zajlott az alapítványokat (és más civil szervezeteket is) érintő, törvényi változások végrehajtása. Októberben pedig egyik napról a másikra nyakunkba zúdultak azok a (főleg adminisztrációs) feladatok, amiket az oktatáspolitikai változások sodrásában kellett iskolánk szűk és alulfizetett stábjával elvégeznünk. Ezek között a körülmények között navigáltuk a projekt első szakaszát. Nagy változások jellemezték a célcsoport tagjainak és családjaiknak életét is. Válások, tragikus betegségek, külföldi munkák jó és rossz események voltak ezek, melyek mind hatással voltak a projekt belső folyamatainak alakulására. Mindeközben egyetlen új munkatársat sem tudtunk teljes állásba felvenni, mindent elkövettünk, hogy bonyolult és sokrétű terveinket és vállalásainkat megvalósítsuk.

Családsegítési lehetőségek kutatása

A gyerekszereplők családjai, az iskola és további külső hatások nagymértékben befolyásolták az eseményeket, a próbák hatékonyságát és a munka előre haladását. A gyerekek iskolai életét folyamatosan nyomon követtük és a szülőkkel konzultálva hosszabb-rövidebb felzárkóztató programokat illesztettünk be a próbák előtt vagy után. Ez volt a legfontosabb, nehogy a szülők, az iskolai eredmények romlása esetén kivegyék a gyerekeket a programból, holott a problémákat elsősorban az iskolai terhek megnövelése okozta. A projekt elején, eredeti terveink szerint, felmértük a gyerekek képességeit és tanulási nehézségeik alapján alakítottuk ki felzárkóztatási illetve tehetséggondozási programunkat. A projekt során, mivel a gyerekek többsége 7. és 8. osztályos lett, a pálya és iskolaválasztás, a továbbtanulásra fókuszálás területén értük el a legnagyobb eredményeket. Segítséget jelentett számukra: korrepetálás iskolai tárgyakból, másik iskola választása, ösztöndíj és egyéb munkalehetőségek felkutatása, esetleges képességzavarok felismerése, speciális orvosi problémák megoldásához nyújtott segítség. Külön terület volt, a különböző élethelyzetekben jelentkező jogi problémák megoldásához nyújtott segítség, hivatali ügyintézésben való

közreműködés.. Mozgósítottuk az alapítvány ügyvédjét, szociális munkás és családjogi bíró ismerősöket is. Egészségügyi, gyámügyi, lakásügyi és még sok, egyéb problémával összefüggő törvényeket, rendeleteket segítettünk értelmezni, támogatási lehetőségeket kutattunk fel számukra.

A szülők bevonása jelenti az igazi biztosítékot, hogy a projekt fejlődni tudjon, ezért tűztük ki célul a családsegítési lehetőségek kutatását. Sok esetben megoldásokat, de legalábbis alternatívákat tudunk találni a családok szerteágazó problémáira. Ezek nélkül az eredmények nélkül, nem tudtunk volna továbblépni egyes, a színházi munkát érintő problémák megoldásában és nem tudtuk volna megakadályozni, hogy a gyerekek kimaradjanak, lemorzsolódjanak a programból. Ugyanakkor a családsegítési programmal párhuzamosan, vált egyre inkább lehetővé, a családkutatási projektelem beindítása, mely kizárólag egy bizalmi helyzetre épülhet.

Családkutatás

A program során tizenkét családot vontunk be a tudományos kutatásba. Ennek során a 'résztevő megfigyelés' módszerével készítettünk mélyinterjúkat, amelyek tematikája kiterjedt a családok történetére, jelenlegi gazdasági, társadalmi és kulturális helyzetére. Az interjúzás alkalmi közötti beszélgetések adatai, a családok sorsának alakulása –a projekt futamideje alatt-is, bekerültek a kutatásba, így az egyes interjúk egyben a folyamatosan fenntartott kapcsolatok dokumentumai is.

Bár nem kerültek elő megdöbbentő, történelmi/szociológiai dokumentumok, de a célcsoport szociális beágyazódása (egy-egy családnál vannak eltérések), körvonalazódott.

A projekt célcsoportját képező családok nagyon nehéz helyzetben lévő, erős belső szolidaritással rendelkező, heterogén összetételű csoportot képeznek. Az állami ellátórendszerekre csak részben tudnak támaszkodni, aminek okai a bonyolult és átláthatatlan összefüggések például a támogatások terén és a családok bizalmatlansága a hivatalokkal szemben. Gyakori tapasztalatuk, hogy egyesek segítségért fordulnak az állami szervekhez és- például gyámügyi- eljárás jóformán csak a civilek által nyújtott speciális segítség révén érnek el olyan társadalmi tereket, szolgáltatásokat, kapcsolatokat, amelyekre helyzetük alakításában támaszkodhatnak.

Roma nyelv és kultúra kutatása

Eredeti terveink arra vonatkoztak, hogy célcsoportunk sérült önbecsülése megerősítésének egyik lehetőségét a hagyományos cigány kultúra elemeinek felelevenítése jelentheti. Ez csak részben van így. Cigány identitásukat alapvetően a rejtőzködés jellemzi. A többségi társadalom elutasító magatartását cigány, vagy annak gondolt tulajdonságaik elrejtésével enyhítik "akkor fogadom el, aki vagy, ha nem mutatod meg, hogy ki vagy" – valahogy így hangozhat a többség és kisebbség közötti hallgatóságos megállapodás. Az eredmény nem a kettős identitás az egészséges integrálódás, hanem a saját identitás ambivalens megélése, és amennyire lehetséges - elrejtése.

Önkép, identitás tudat

Ennek megfelelően önképük megfogalmazása, azonosságuk megélése két külön szférában történik. A nyilvánosság számára szánt 'arcuk' nem cigány, minden igyekezetük a többséghez való hasonulásra irányul, mintha ez lenne elfogadtatásuk egyetlen útja. Ugyanakkor a magánszférájuk, amely számunkra is jóformán megközelíthetetlennek bizonyult, a cigány öntudat megélésének terepe. A két szféra között jóformán semmilyen átjárás nincsen, így kontinuos önazonosság alig lehetséges számukra – ennek minden pusztító lelki következményével együtt.

Nyelv

Kérdéseinkre adott válaszaik alapján, cigány anyanyelvű személy nincsen közöttük – bármit is jelentsen ez -, ugyanakkor olyan sem, aki ne ismerne és alkalmazna "cigányos" kifejezéseket, vagyis valamelyik cigányok körében használt nyelv, vagy nyelvjárás elemeit. A saját kultúra megélésének két színtere élesen elkülönül a nyelvhasználat szempontjából is. "Cigányul" csak az otthon falai között lehet beszélni, és énekelni és a mesék és mondókák, családi történetek is terítékre kerülnek. Ennek alkalmi tulajdonképpen ünnepek, és korántsem csak a szűkebb családot érintik. A közösség, a hagyomány, az önazonosság megélése az otthon melegében voltaképp az önbecsülés megalapozása. A nyelvi és más kulturális elemek átadása az egyes nemzedékek között azonban, nem zavartalan. A vegyes házasságok, válások, költözések (főleg faluról a nagyvárosba) és minden más gyakori 'váltás' újra és újra összekuszálja társas kapcsolataikat, értékrendjüket s ez nem kedvez a közös tapasztalatok átadásának. Ahogy a családok története, úgy annak átadása is erősen töredezett. Több nemzedékre kiterjedő családtörténet legfeljebb egy-egy szívesen emlegetett történetre, meghatározó személyiség alakjának felidézésére szorítkozik.

Zene és tánc

A program során, de már korábban is többször megesett, hogy a fiatalok a közös munka szüneteiben, vagy a program valamelyik elemére asszociálva, spontán éneklésbe- táncba kezdtek. A kirobbanó öröm, a mozgás és önkifejezés egyszerre jelentkező fékezhetetlen igénye elfeledtette a kötelező rejtőzködés parancsát, és mintegy leleplezte igazi vágyaikat. Valahányszor megpróbáltuk az ilyen kitérőket fotón vagy filmen rögzíteni, az a lelepleződés, a szemérem, a tartózkodás reflexeit hívta elő. Ugyanakkor az érdeklődésünk fel is értékelte szemükben saját kultúrájukat, szemérmük mellett némi büszkeség is megjelent magatartásukban. Az ilyenkor hallható zene, amely mobiltelefonokról hangzott fel, kivétel nélkül cigány művészek/előadók valamelyikének vagy együttesének produkciója volt, ahol a magyar szövegben cigány szavak és kifejezések is szerepeltek, melyekkel a sztárok valójában saját népüknek üzentek a médiából szintén rejtőzködő módon, hiszen ezeket csak ők értik.

A továbblépés lehetősége

Ebből érthető meg identitásuk kifejezésének alapproblémája az, hogy számukra saját kultúrájuk akkor elfogadható, ha az előzőleg már megfordult a többségi társadalom kulturális közegében, ezzel elnyert egyfajta védjegyet, s ezzel már számukra is elfogadható lett. Ennek a műveletnek a tömegkultúra egészére kiható végrehajtása nem (kizárólag) a pop, a rapp, a dzsessz és klasszikus zenei sztárok, hanem a cigány értelmiségi elit feladata lenne. Ez legsürgetőbb társadalmi feladat, ami azonban az elmúlt fél évszázadban hol megindult, hol elakadt, de számottevően előrébb nem haladt.

Emberi jogi feladatok

Ugyanez a probléma jelentkezik a különböző emberi jogi feladatok elvégzésében is. Identitásuk kifejezésében nem jelenik meg az ehhez való jog. Nem természetes számukra, hogy identitásukhoz joguk van, amit tőlük senki nem vehet el, és azt senki nem kérdőjelezheti meg. Ez a feladat megint csak saját elitjük feladata. Az egyetlen család, amely hajlandó saját cigány mivoltát nyilvánosan megjeleníteni, és azt büszkén vállalja, zenész háttérrel rendelkezik, a családi emlékezet komoly sikerek történetét őrzi, s igen tehetséges gyermekük számára is ezt a jövőt szánja.

További perspektívák

A továbbtanulás igényét, nagyon nehéz felkelteni a gyerekekben (és a szülőkben) akik előtt látványos siker a kiugró tehetségek számára, ha valamilyen semleges területen, ahol csak a teljesítmény számít, mint amilyen a sport, televíziós vetélkedők, érnek el eredményeket. Ez az a megkérdőjelezhetetlen teljesítmény, ami a többségi társadalom számára is érték. A diplomák és különleges szakmák megszerzése, kutatási eredmények, mestermunkák, egyelőre még csak kevesek számára jelentenek kitörési pontokat.

A demokratikus értékekre való nevelés megvalósulása a projektben (kérdőívek alapján)

Programunk legfontosabb tanulsága, hogy céljaink megfogalmazhatók, mint a demokratikus szocializáció előmozdítására tett kísérletek. Amikor a projekt megvalósítása során erre ráébredtünk, megpróbáltuk felmérni a "célcsoport" ezzel kapcsolatos állapotát, attitűdjét és megkíséreltük nyomon követni tevékenységünk ezzel kapcsolatos hatását – nem csak rájuk, de ránk is.

Három tematikai egységben tettünk fel kérdéseket: egyrészt a család helyzetére vonatkozóan – jövedelmi és hatalmi viszonyok, család mérete, jövedelem eloszlása, külső tekintélyszemély, - másrészt az iskolázottsággal kapcsolatos kérdésekre, harmadrészt a család közös emlékezetére, ennek

személyes és történelmi vonatkozásaira. Releváns eredményeket elsősorban nem a kérdőíves adatokból, hanem az interjúkból nyertünk.

A legfontosabb tanulságok a következők

Egyetlen kivétellel valamennyi család alapvető szükségleteiben szenved hiányt. Zsúfolt, alacsony komfortfokozatú otthonaikban személyes szféra kialakítására alig van lehetőség, az egyes lakásokban folyton változó összetételben élnek, az egyes családok alig különülnek el egymástól. A tanulást kivétel nélkül mindenki a kitörés szinte egyetlen lehetőségének tartja, az ebben nyújtott segítséget becsülik a legtöbbre. A családi-történelmi emlékezet szinte mindenkinél töredezett, diszkontinuus, epizódokból áll, mintaadó személyiség csak egy-egy tulajdonsága alapján jelenik meg körükben. A társulat színházi sikere, amit a projekt kínált, ebben játszott szerepét, közösség és képességfejlesztő hatását nehezen ismerték fel, kétkedve fogadták. Aktivitásuk alkalomszerű, egy-egy probléma megoldását célozza, a stratégiai tervezés elemei nem jelennek meg benne. A demokratikus gondolkodás feltételei csak az iskolázottsághoz való viszonyulásukban jelennek meg, ezért a projekt éppen ehhez kapcsolódott.